

ARTUR ZÁVODSKÝ

ZAČÁTKY DRAMATIKY GABRIELY PREISSOVÉ

„Rozsáhlé dílo Gabriely Preissové se rozprostírá ve dvou vrstvách — v próze a v dramatech.

Od svého dětství do konce tvůrčí činnosti počítávala spisovatelka nutnost vyjadřovati se v obou polohách. A tak se u Gabriely Preissové proplétají práce prozaické s pracemi dramatickými. Nicméně mezi díly obou slovesných rodů trvá u spisovatelky neustálý dotyk, přelívání jednoho útvaru v druhý. Preissová dramatisuje povídky (to je — namátkou — případ *Gazdiny roby*) nebo zase naopak využívá látek, z nichž minila kdysi vytvořit drama, pro útvary prozaické (např. původní drama *Ideál* se u ní mění v povídku *Živé sny*). Nebo složitější koloběh: drama *Její pastorkyňa* bylo původně načrtnuto jako próza; Preissová z něho vytvořila nejprve drama a po letech stejnojmenný román. Leč i prozaické práce, které se nezměnily v útvary dramatické, jsou psány formou dialogisovanou a je v nich zpravidla vypravěčova textu málo. Také jiné znaky povídek (baladické zhuštění sujetu, kontrapunktické kladení postav i vedení děje atp.) ukazují na spisovatelku s výrazným talentem dramatickým.

*

S divadlem se potkala Preissová, rodačka z Kutné Hory (*1862), poprvé v Plaňanech, kde navštěvovala tříletou obecnou školu.

Do Plaňan zajížděla z nedaleké Kutné Hory divadelní společnost Braunova. Hrála v sále tamní Staré rychty. Matka Gabriely Preissové, provdaná v té době za statkáře Josefa Váňu, měla smysl pro kulturu. Obdivovala se starodávné slávě rodného města Kutné Hory. Chodila též na divadelní představení a brávala na ně svoji dceru.

Braunova společnost hrávala především dramata J. K. Tyla. Nepochybně měla na výběr her vliv i ta skutečnost, že členkou družiny byla Tylova dcera Eliška. Umění herečky Tylové Gabrielu, vnímavou a sensitivní dívku, očarovalo. „Tenkrát se přede mnou otevřel zázračný svět, který na dlouho nepouštěl všechno moje snění.“¹ Z přednesu Tylové si uchovala Preissová v paměti celé odstavce. Po odjezdu divadelní společnosti z Plaňan sedávala dívka u kachlových kamen a snila večer o kouzlech divadelních představení. Nedovedla si představit většího štěstí nežli moci stejně jako Tylová přinášet srdcím diváků radost a krásu.

Mladá divadelní nadšenkyně měla však poznat i bídu herců. Slyšela, že zkoušejí v nevytopené místnosti, kde se nuzně oděné herečky třesou zimou. Přemýšlela proto, jak by jim vyjádřila svůj soucit a vděk. Jednou položila na práh pokojíku, kde herečky bydlily, svoji jedinou vzácnou věc — voňavé mýdlo v podobě jablka.²

Tato drobná historka z mládí Gabriely Preissové výmluvně dokládá vlastnosti, které tvořily základ povahy budoucí spisovatelky: soucit s trpícími a touhu pomoci jim charitativním činem.

R. 1871 poslala matka devítiletou Gabrielu na vychování do Prahy. Tak se dostala dívka do rodiny zemského archiváře a spisovatele Františka Dvorského. Manželka Dvorského Luisa byla totiž sestrou Gabriely matky. Vnímavá Gabriela doslova vsávala všechny podněty, kterých se jí v tomto vlasteneckém prostředí dostalo. V smíchovském bytě u Dvorských se scházela společnost literátů. Nejčastěji sem chodívala Karolina Světlá, Sofie Podlipská a Jakub Arbes, který v témž domě bydlil. „Celé boží dny vířily u nás hovory o umění, z nichž jsem všetečně zachycovala vlákna a předla nové a nové postřehy o vábné, blažící kráse,“ vzpomínala po letech Preissová.³ Častá přítomnost předních českých spisovatelek, zejména bojovnice za emancipaci žen Elišky Krásnohorské, posílila sebevědomí mladé dívky, probudila její vlastenectví a cit slovenské příbuznosti.

Také dívčí škola, kam Preissová chodila, působila na její hrdé češství a rozvíjela u ní zájem o umění. Ředitelem smíchovské školy byl znamenitý pedagog Fr. J. Zoubek. Houževnatým úsilím se Gabriela vypracovala mezi premiantky. Už ve školních slohových úkolech se odrazilo její literární nadání, které učitel Švadlenka záhy rozpoznal a pochválil.⁴ Smíchovská škola vydatně pomohla vypěstovat u Gabriely lásku k literatuře. Dívka dovedla z paměti Rukopis Královédvorský, básně K. J. Erbena, B. Jablonského, V. Hála a j. Celou Erbenovu Kytici recitovala Preissová z paměti ještě ve vysokém věku.⁵

Jednou týdně chodívala Gabriela se strýcem a tetou do schwarzenberské hospody Na knížci. Zde se scházela vlastenecká společnost. Zpívaly se národní písně. Občas vyzvedli Gabrielu na stůl, aby deklamovala verše.

Teta brávala Gabrielu také do Prozatímního divadla, kde v té době mimo jiné působily herečky té proslulosti, jakou se mohly chlubit O. Sklenářová-Malá a J. Šamberková.

Na vánoce r. 1872 chystala se desetiletá Gabriela domů do Plaňan. Tehdy napsala divadelní scénku *Divadlo o hodné mamince a zlé Kačce*. Přípravovala ji k Štědrému večeru.⁶ Opis scénky, která byla provozována pod vánočním stromkem, se zachoval. Můžeme z něho posoudit dramatické nadání mladé adeptky a její sociální citění. Že bylo kořeněno sentimentalitou a náboženskou obrazivostí, nepřekvapí nás u tehdejšího měšťanského dítěte, a ještě méně, byla-li tímto dítětem Gabriela Preissová, smiřující už tehdy prudké společenské protiklady urovnávající láskou. Po té stránce je první pokus Gabriely Preissové víc nežli příznačný. Hodná maminka vychovává vedle vlastního syna Veníka ještě adoptovanou dcerušku Barunku. Před dětmi toto tajemství ukrývá. Ale zlá služebná Kačka všechno po nadílce u vánočního stromku prozradí. Barunka se doví, že je dcerou děvečky, a rozpláče se. Maminka Kačku vyžene. Situaci zachrání anděl, který prohlásí: „Vězte, že Pánbůh dal Barunce maminku dvě.“ Veník uklidní Barunku písničkou Vystavím si skromnou chaloupku a sdělením, že si Barunku do ní odvede. Mladá dvojice se obejmě, maminka se usmívá a anděl, který se vznesl nad plentou, zanotuje píseň Narodil se Kristus Pán.

O velikonocích roku 1873 napsala Preissová další dramatickou „hru“. Jmenovala se *O Virginii a Isabelle*. Jedenáctileté děvče si ji vymyslí podle románu Flygare Carlenové.⁷

Na podzim r. 1873 dostala se Gabriela, tenkrát ještě Sekerová, poprvé do

Hodonína. Pozval ji sem bratr její matky, Karel Procházka, chemik v Stummerově cukrovaru. Procházka splácel tak dluh, kterým byl zavázán Gabrielině matce a své sestře Luise za to, že mu umožnily studium v Praze.

V Hodoníně chodilo děvče ještě rok do školy. Františka Kytlicová-Kořečková, Gabrielina spolužačka, vzpomíná, jak Gabriela přednesla v německé škole české vlastenecké básně a jak svým uvědomělým češtvím silně na spolužáky zapůsobila.⁸

Prostředí domácnosti Gabrielina strýce bylo sice české, nikoli však vlastenecky planoucí. U oběda se scházeli pokladník cukrovaru Jan Preiss spolu s baronem Helfertem mladším, který praktikoval na císařských statcích.

Mladá dívka měla už tehdy zbystrěný zrak pro svérázný slovácký kraj a pro těžký život tamního lidu. Kytlicová vypravuje, jak Gabriela byla ve svém mládí rozhodná a jak dovedla iniciativně zjednat nápravu, kde shledala nepřístojnost.

„Jednou přišla stará hospodyně se zprávou, že v tovární palandě narodilo se nějaké Slovačce dítě, že tam leží na kožichu a nemá žádné košilky, ani pleny, že ta „nedbalčica oslopaná“ pro ně nic nenachystala.

Gabriela popadla honem se skříňe strýcovu starší košili a svoji bílou spodničku, a běžely jsme se spolu podívat na to dítě v kožichu.

Byl to kus lidské bídy, který se nám rozvinul před dětskými zraky.

V nekonečně dlouhé tovární palandě byla postavena pryčna vedle pryčny — na slavnících, obházených hadry a kožichy, leželi či seděli napilí Slováci, děti, ženy, mezi nimi chodila gazdina (stravovatelka) s dýmkou v ústech, všude plno kouře a nečistoty, a v tomto prostředí vrtěl se na kožichu, vystlaném papírem, nový červík - člověk, opravdu bez košilky a pleny.

Jedenáctiletá Gabriela počala tam něco kárati — vadit se s gazdou a gazdinou, že dělníkům prodávají kořalku.

Ponukla pak strýce a ostatní úředníky, že v palandě nastal poněkud lepší pořádek.

V Hodoníně na náměstí byla tou dobou kořalna vedle kořalny.

Okazovaly jsme si to my dvě drobné pozorovatelky s nářkem, a vyčetly jsme jednou ve škole naši spolužačce Anně R(edlichové), že u nich v šenku pořad ještě Slovákům nalejvají, když už jim tečou sliny po bradě a šestáky a krejčary jim padají z ruky na zem.“⁹

I když pobyla Gabriela tenkrát v Hodoníně jenom jeden rok, je mimo jakoukoli pochybnost, že z její mysli tyto zážitky nezmizely. Po několika letech se k nim autorka vrátila, znovu je prožívala, obohacovala a těžila z nich v prózách či dramatech, zobrazujících Slovácko.

Po návratu do Plaňan musila Gabriela sdílet s matkou starosti o velkou domácnost (Gabriela byla nejstarší ze šesti dětí), o vedení obchodu a hospodářství. Vykonávala tehdy i nejtěžší tělesné práce.¹⁰ Ale i za těchto svízelných okolností dovedla se mladá dívka vzdělávat četbou a — psát. Jako patnáctiletá uveřejnila r. 1877 v Pečírkově Národním kalendáři povídku *Čeledín a dcera ze statku*.¹¹

R. 1880 se Gabriela Sekerová provdala za pokladníka Stummerova cukrovaru v Hodoníně Jana Nepomuka Preisse, muže o čtyřiaadvacet let staršího, nežli byla sama. Důvody pro toto její rozhodnutí byly dva: jednak Slovácko Preissovou okouzlo, jednak hledala ve sňatku vysvobození ze střízlivého a prací přetíženého ovzduší plaňanské rodiny, které jí nedovolovalo číst ani za večerů.¹²

J. N. Preiss byl rodem Moravan, Němec, ale přál Slovanům a odebíral listy, které se nestavěly k české věci nepřátelsky: Politik, Parlamentär. Jemný a něžný muž měl ke své krásné ženě všechny ohledy. Hospodyně Zuzka z Myjavy obstarávala domácnost, takže Preissové zůstalo dost času na četbu a zanedlouho i na literární tvorbu.

Na začátku let osmdesátých minulého století byl Hodonín sice české město, ale se silným náterem německým. Sídliho zde hejtmanství, početné státní úřady, tabáková továrna a cukrovar. Odsud se spravovalo celé císařské panství. Ale hlavně: počet obyvatelstva ve městě narůstal přítomností veliké posádky, v níž sloužili jako důstojníci mnozí šlechticové. V tomto poněmčilém, rakušácky loajálním městě nedaleko Vídně ztrácel se ovšem společensky každý, kdo nemluvil německy.¹³

Okouzující paní, která dovedla promluvit stejně s člověkem z lidu jako se vzdělavcem, dala svůj zápal do služeb obrození města. Zúčastňovala se práce při ochotnických představeních, organizovala ve prospěch národní věci sbírky, pořádala ve spolupráci s několika ženami koncerty atp. Povlovně se stávala ohniskem života české společnosti v Hodoníně.¹⁴ Když r. 1881 vyhořela první budova Národního divadla, burcovala Preissová pomoc na akademii, uspořádané u příležitosti sbírky pro postavení divadla nového. Osvětové činnosti G. Preissové si povšiml sám Jan Neruda a ocenil ji v Humoristických listech takto: „Praví se, že paní Preissová působí v národně skleslém Hodoníně blahodárně svou energií i neústupností svojí. Slysíme to tím raději, čím více podobných zjevů potřebujeme, a to ne jenom na Moravě.“¹⁵

Slunečný kraj a temperamentní lid Slovácka Preissovou stále více přitahoval. Mladá paní chodila do vesnic v okolí Hodonína, jindy provázela manžela při dojednávání smluv s rolníky stran prodeje řepy a dychtivýma očima sledovala lidové kroje, výšivky. Očarovaly ji slovácké písně a tance. Zamilovala si lahodnou řeč lidu. Z úst hospodyně slyšela doma mnoho slovenských písní, tajičích ve svém textu nejedno drama lidové duše.

Téměř devět let pobyla Preissová v Hodoníně. Až se, otrěsená silnými dojmy, zajímavými a často bolestnými osudy prostých lidí, pužena literárním nadáním, chopila pera. Stala se „böhmische Dichterin“ — tak nazývali důstojníci na plesích, které se pořádaly v Hodoníně po štvanci na jelena,¹⁶ Gabrielu-vynikající tanečnici.

R. 1884 uveřejnila Preissová v Ruchu svůj první slovácký obrázek *Bolestný žert*. A roku 1886 tiskne už svoji první knížku *Obrázky ze Slovácka*.¹⁷ Shrnula do ní črty, novely a povídky o životě slováckého lidu. Ještě téhož roku vyšel druhý díl *Obrázků ze Slovácka*.¹⁸ Třetí svazek byl vydán r. 1889.¹⁹

Zdálo se, jako by se na chvíli ztratilo dramatické nadání Gabriely Preissové. Ale tato ponorná řeka zůstala dočasně skryta proto, že nebylo podnětu, proč drama psát. Autor dramatického útvaru počítá (mimo celkem řídké případy dramát knižních) s uvedením své práce na scénu. Jakmile byla tato možnost Preissové poskytnuta, projevil se též její rudimentární talent dramatický. Stalo se tak v souvislosti s osobou Fr. A. Šuberta.

Kdy přesně a za jakých okolností se Preissová s ředitelem Národního divadla seznámila, nevíme. Můžeme jenom tušit, že je mohla dohromady svést rodina archiváře Františka Dvorského, který se nepochybně znal s Fr. L. Riegrem i se Šubertem. V nějaké souvislosti může být se seznámením Preissové a Šuberta i Marie Červinková-Riegrová. Preissová se s ní přátelsky stýkala; po léta si dopisovaly. Šubert přirozeně znal také Preissovou z její lite-

rární činnosti. Tím spíše, když její *Obrázky ze Slovácka* přivítal vlídně sám Neruda.

První setkání Fr. A. Šuberta s Gabrielou Preissovou můžeme klást do roku 1887 či do prvních měsíců roku 1888. Korespondence G. Preissově s Fr. A. Šubertem (dochovaly se jenom listy Preissově) začíná dopisem z Plaňan 5. června 1888.²⁰ Preissová v něm prosí ředitele Národního divadla o lístek na Shakespearova *Othella*. Jak vyzoumíváme z navštívenky, datované na Vinohradech 9. června 1888, Šubert donesl Preissově lístek sám. A co víc: při této příležitosti požádal úspěšnou prozaičku, aby se pokusila také o napsání dramatu. Zřejmě si předtím povšiml dramatických rysů ve výstavbě jejích slováckých próz. Preissová v této visitce výslovně připomíná, že jí Šubert slíbil pomoc. Cituji pasus doslova: „Na onu látku k dramatu — bude-li vůbec v mé síle, jistě nezapomenu, byť by mi věru radostí, přispěti naležením takové rady a odevzdáním jí do rukou povolovaných a k prospěchu naší mladé dramaturgie.“

Co následovalo dále, poví dlouhý dopis, který Preissová poslala z Hodonína Šubertovi za několik měsíců. Je z něho především zřejmé, že Preissovou Šubertův návrh na drama potěšil, nicméně že si nebyla jista, zda má sdostatek schopností, aby vytvořila drama sama; proto navrhla Šubertovi, aby rozhodl, zda zpracuje podanou látku sám nebo ve společném autorství s Preissovou či zda se má Preissová osmělit k samostatné tvorbě. Dopis je významný nejenom tím, že podrobně vypravuje sujet dramatu *Ideál*, ale i tím, že zaznamenává tehdejší umělecké názory Gabriely Preissově, zejména její poměr k realismu a k romantismu. Z toho důvodu jej otiskují celý.

Hodonín 20. 10. 1888.

Slovutný pane!

Snad jste si někdy vzpomněl: Preissová pěkně drží slovo — no věru, dobří známí by se vždycky ohněm zaň zaručili. Když jsem se letos po třetí octla v Praze, přála jsem si s Vámi promluvit o mé někdejší myšlence, ale Vy jste tehdy z jakési příčiny nemohl se do domu páne Neuer.(eutterova) dostavit. Potom jsem byla ještě nějaký čas doma v Plaňanech — na prázdninách — později v Hodoníně měla jsem až do 5ho t. m. neustále u nás střídající se, milé hosty, také jsme se chvíli toulali v Alpách — venkoncem máte mou upřímnou omluvu, že jsem se nedostala k hlubšímu přemýšlení a práci.

Přebírajíc se nyní ve svých plánech, mám na mysli nejprve můj zaslíbený návrh: podati Vám, slovutný pane, myšlenku či látku k zmíněnému dramatu. Svěřujíc ji Vašemu přehledu, věřte mi, že jsem připravena na jistotu — a to beze vší delikátní skromnosti, že Vás neunese — třeba ai venkoncem propadne — neboť nejsem si v tomto směru nijak jista. Vám důvěřuji úplně, že mi podáte Vaše upřímné a zcela přísne mínění. Nezdá-li se Vám již látka a 'pokus dramatického způsobu mých drobných křídellek způsobilý, alespoň k prostřednosti dosahující, upálíme milé robátko v kamnech jako bludaře — a myšlenku si ponechám k povídce, do níž v rozvětvení spíše budu moci vdechnout srozumitelně jakousi tendenci, než vyměřeném jevišti. Jinak — rozhodněte, zdali vezmete látku a rozepsané pokyny do práce sám, tak jak jsem Vám to tehdy navrhovala a bylo by mi nejmilejší, již pro uspořádání trapného troufání si do přijetí — či na společnou firmu, která chová v sobě potěchu známého německého přísloví „Geteiltes Leid ist halbes Leid“ —

či troufáte si ve mne přání, abych si drama sama stvořila. Pro prvé ustanovení jsem ochotna vypracovati a poslati Vám kterýkoli z článků celého děje — pro poslední, abyste mi musel býti svou milou a svědomitou radou, pokyny — nápomocen.

A nyní k myšlence samé:

Netřeba se Vám toho lekat, že je vzata z trochu nedohledného pole — z Bulharska. Já jsem tam ovšem sama nebyla, ale mám tam svědomitého a přátelsky mi oddaného dopisovatele, vojenského lékaře; jemu bych též poslala sepsaný děj k přehlédnutí, věrnosti jmen atd. Ostatně jsem se sama dosti vnímavě ohlížela po novějších bulhar. dějinách, abych si mohla učiniti pojem o poměru své látky k realistickému podkladu. To byste mi také ještě poradil, má-li se k němu ještě více přiblížiti, a tu bych si musela nechat opsat fakta, jména, čas. Romantičnosti nerada plýtvám, což mi jistě uvěříte, četli jste některé moje vydané obrázky — ta mi právě robí asi největší obtíže, protože na jevišti láká oko — kdežto poesii realismu možno jen ve svědomitém čtení a přemýšlení postřehnouti. A z mého individuálního vkusu, zase nerada bych se dotkla charakterní bídy a hnusnosti...^{*} Povíte správně: Tož vidíš jasně, že těžké životní a světové stránky podat žena nedokáže, třeba by je cítila.

Nuž děj myslím si takto:

Pojmenování „Ideál“ zavírá v sobě několikero tihnoucího k němu přesvědčení. Důstojníci Dimitrij, Radoj a plukovník ve svém ponětí ve službě vlasti, všichni cítí v prsou ozvuk ideálu. Nejpalcivěji Dimitrij, jenž ho zaplatí životem; méně plukovník, jenž jej vtělil v osobu knížete Batenberga, a Radoj, který ho pojal nejrealističtěji, ve formě cti a povinnosti. Mimo ně rýsují si náhledy prostého rozumu (chůva Todorka, Usjakov —) a geniusa Zorku, který v citovém smyslu chápe mučedlníky prvního ideálu za svůj a věncí jich trnovou korunu růžemi a vavřínem. Maša zosobňuje pouhou lásku. Za nepřítomnosti muže usmyslí si, dostatí se do podelšské nemocnice k Dimitriji — a jsouc jistá, že ho uzdraveného odpraví — miní s ním společně zemřítí. Usmrcující prostředek se jí nahodí tureckým prodávácem zabloudivším (v tentýž večer, kde Maša zúmýslně v kasině podelšské posádky se octne) do kasína a nabízejícím všeliké drobnosti na prodej — konečně i zapovězený hašíš.^{**} Ale její spojení se Zorkou, v jejímž průvodě se do nemocnice (III. děj.) odebere, zhatí její úmysl. Zorka klade do rukou Dimitrija vavřín a růže a on v horečném blouznění ji drží za její dávno zemřelou sestru, milenku svou Janu. Zorka jej v blahém bludu ponechává. Tak se rozpře mezi nimi rozmluva. Dimitrij se ptá: Odkud přišla? a Zorka odpovídá: „Z národa.“ Věští mu jeho vděk a povznešení a Dimitrij sladce umírá: Mašu nazval přítelkyní drahou, střežící jeho odkazy.. Sílená vášeň lásky u Maši mění se v vzpomínku na život, dítě Mirču — a matka zvítězí nad milenkou zároveň s poznáním, že Dimitrij ne ji — ale mrtvou Janu v srdci nosil... Svěřené odkazy odevzdá do rukou Zorčiných, která se uvolí je přenést do pravých rukou.

4. d ě j. (vypravuje se na jevišti rozděleném na vojenský hřbitov a za jeho

^{*} Víte asi dobře, že jí za těchto poměrů bylo dost v podplácení, skutečném zrádovství, surovosti — švindlu atd.

^{**} Hašíš je jed v prodeji zapovězený, nicméně Turky hojně při kouření užívají, svým sladce omamujícím požítkem. Při požití silné dávky — vidí prý umírající celý ráj Mahomedův — užije nadsvětskou blaženost.

ohradou v mohyly odpravených velezrádců, rusofilů, k nimž přidělen i v nemocnici zemřelý Dimitrij.) Je jarní doba, vojenský hřbitov navštívil cestovatel Čech. Na nepečlivěji ozdobeném, věnci posetém a pomníkem označeném hrobě čte následující, že zde odpočívá kapitán Radoj. V tom přijde rov navštívit šedý plukovník a ochotně vypravuje cestujícím, že zde leží zářící vzor cti a povinnosti. Kapitán Radoj, navraceje se tehdy s vyřízenou od nejvyššího vojenského soudu, přinášeje s sebou tvrdý rozsudek popravy všech strůjců spiknutí — setkal se na cestě s mladým bulharským statkářem a jeho bývalým francouzským vychovatelem. V nastalé hádce, v níž statkář odsuzoval, snižoval a proklínal bulharskou vládu — vyzval jej Radoj na souboj který se odbyde, jakmile Radoj vyřídí poselství v Podelšce, odevzdá vojenskou kasou svěřené mu peníze a učiní poslední vůli. V souboji Radoj padl . . .

„Za panování nezapomenutelného, zářivého knížete Aleksandra by se takové neštěstí jakživo nebylo přihodilo.“ končí plukovník svou úlohu, odcházejce.

Po něm jde kolem ohrady — kolem mohyly popravenců, neoznačené, ale nicméně pokryté zelení a suchými věnci, bulharský venkovan s chlapcem a děvčátkem, nesoucím luční kvítek.

„Polož jej tam.“ káže otec, smekaje čapku.

Chlapec: „Komu patří ten veliký hrob?“ Otec: „Nám všem.“ „Proč je naši vojáci postříleli?“ otázce se chlapec. „Nevím.“ odpovídá otec — ale dobře to ti mrtví za živa s námi Bulhary mysleli.

Chlapec: „Nemají to zde hezky spravené. Až budu veliký, nanosím sem velké keře růží, vysoké lilie a kolem ohradím to celé mateřídouškou, ta trvá od jara až do zimy a dýchá z daleka vůni.“

Otec: Pojďte. (Odchází.)

Český cestovatel (podpiraje se na ohradu, rozhrani obou hřbitovů): „Vy různé cesty přesvědčení se stejnou vůlí dobrou — které z vás jednou bude korunovati pobratřená nám tato vlast?“

Tak jsem Vám asi, slovnutný pane, zběžně nakonturovala svoje drama — vidíte, že v povídce by bylo mnohem pochopitelnější než na jevišti — aneb že by bylo k uzpůsobení na jeviště třeba mocné tvorby? Přiloženě jsem Vám načrtla pokus svého způsobu zdramatisování této myšlenky — ovšem pomněte, že je to pouhý nepropracovaný kus originálu. Spoléhám se s celou důvěrou na Váš pěkný charakter, že nikdo mimo Vás nebude můj dopis ani mou myšlenku posuzovati. Proto nemíním obé ani čitelněji opisovati — stalo se mi písmo dosti obtížným a proto jím často skrbním. Prosím Vás uctivě, abyste mi po uvážení, upřímně odpověděl a jakmile Vám možná brzy.

Dnes jsem si objednala Vašeho „Praktikusa“. Já neznám nejmenšího kritického měřítka, mne vodi nejsprávněji cit, který n. př. v Rafaelově lásce opřel se leccjaké kritice. Ale nejtěžším uměním je věru podati srozumitelně, co básník či spisovatel myslí — tak si ai troufám do Vás síly, že byste dovedl správně ztlumočit tuto myšlenku.

V upřímné účtě

G. Preissová.

D. Přílohu byste mi musel laskavě vrátit, nemám jiného opisu.

Preissová očekávala s netrpělivostí Šubertův soud o své koncepci dramatu *Ideál*. A když dopis nepřicházel, upomenula Šuberta navštívenkou, poslanou z Hodonína 11. listopadu 1888. Předvidá v ní, že Šubert asi odložil s úsměvem „kontury“ *Ideálu* a že proto tak otálí s odpovědí. Preissová však nechce, aby jí Šubert považoval „za útlocitnou autorku nezdařených poetických plánů“. Prosí Šuberta, aby jí sujetový návrh dramatu poslal zpět, neboť nemá prý věc v opise a míní z ní vytvořit povídku.

Doklad o Šubertově posudku *Ideálu* se nezachoval. Ale Šubert Preissově na upomínací list odpověděl, a to poměrně brzy. Vrátil náčrt *Ideálu* a sdělil své mínění, které rozhodně nevyznělo pro koncipované drama kladně. Preissová kvituje v dlouhém dopise, psaném ve dnech 26.—29. listopadu 1888, příjem zásilky těmito slovy: „Děkuji Vám srdečně nejprve za laskavý přehled „Ideálu“, Vaše mínění...“ V témž dopise sděluje Preissová, že vydá v próze „budoucího roku patero takových kreseb „Ideálů — (z Bulharska, Srbska, Slovinska, Slovácka a Polska) souborně.“ Připomíná, že srbský a slovinský obrázek už má dávno hotov, bulharský a polský že už rozpracovala, slovácký musí teprve napsat.

Drama *Ideál* tedy Preissová nevytvořila. Jeho látky užila pro povídku *Živé sny*, která vskutku vyšla knižně r. 1889 v souboru, nazvaném »*Ideály* — šest kreseb ze slovanských luhův«. Knižku vydala Preissová v Praze vlastním nákladem, tiskem J. Otty. K obrázkům, o nichž podávala Šubertovi zprávu, přibyla tu kresba »z uherského Slovenska« *Pohádka zimního večera*.

Proč sáhla Preissová pro látku k zamýšlenému dramatu *Ideál* a potom pro ukončenou povídku *Živé sny* do Bulharska? Příčina byla tato: Děni v Bulharsku vzrušovalo pozornost Evropy zejména po krvavě potlačeném povstání bulharského lidu v roce 1876. Zvěrstva tureckých okupantů otrásla svědomím všech čestných lidí. V Rusku se rozvinuly protesty v široké hnutí za osvobození Slovanů z turecké poroby. Mezi významnými osobnostmi různých zemí protestovala také naše básnířka Eliška Krásnohorská.

Preissová lokalisovala thema do bulharských událostí v letech 1886—1887. Tehdy se v bulharské buržoasii vytvořily dva tábory. Rusofilský tábor se vyslovoval pro shodu bulharské zahraniční politiky s Ruskem a stál nepřátelsky proti knížeti Battenbergovi; druhá část bulharské buržoasie podporovala Battenberga a snažila se orientovat Bulharsko na Velkou Británii a Rakousko-Uhersko. Spor se přenesl i do armády. V létě r. 1886 došlo v armádě ke vzpouře, již stáli v čele rusofilští důstojníci. V srpnu r. 1886 se Battenberg trůnu v Bulharsku vzdal. Boj mezi rusofily a rusofoby pokračoval i po přerušení diplomatických styků Bulharska s Ruskem. V únoru roku 1887 došlo k vojenským vzpourám v Silitře a v Ruse. Vládnoucí protiruské straně se však podařilo vzpoury potlačit. Došlo při tom k velkým ukrutnostem.²⁴

Proti osnově, kterou autorka podala v obryse dramatu, děj povídky se příliš nezměnil. Jeho středem zůstává krásný kapitán rusofil Dimitrij Korusov, který spolu s jinými důstojníky zosnuje v posádce povstání proti vládci. Dimitrij je zasažen kulí a umírá v nemocnici, zatím co ostatní původci povstání byli po nezdaru podniku popraveni. Pro velitele posádky-plukovníka zůstal ideálem kníže Alexander Battenberg. Kapitán Risto (v náčrtu dramatu se jmenuje Radoj) si vytkl za jediný ideál muže „čest a povinnost, neboť jen na jejich základě může v národě a ve státě kvéstí utěšeně pořádek, blahobyť a sláva“. Vztah tří žen v povídce se poněkud změnil. Nejlépe vykreslena vyšla stará chůva z lidu Todorka. Maša, manželka důstojníka Rista, miluje Dimitrije.

Na rozdíl od skici dramatu má v nemocnici sama vyslechnout, jak ji Dimitrij pokládá za svou někdejší lásku Jelenku, zemřelou sestru Mašiny průvodkyně Jany (tu nazývá Preissová v dramatě Zorkou). Milostný vztah k Dimitrijovi si Maša v próze nevyřešila tak jako v náčrtu k dramatu. Neodevzdala také Zorce papíry, poslední vůle a peníze, které jí v noci po povstání svěřil Dimitrij. Úsek děje, který Preissová zamýšlela podat ve 4. dějství, je do povídky přenesen vcelku beze změn.

Povídka si zachovala v podstatě tytéž nedostatky jako náčrt dramatu. Nejvýznamnější z nich je ten, že autorka neopustila, pokud jde o zhodnocení „ideálů“ tří důstojníků, stanovisko objektivismu. I když ukázala, že plukovník slouží vládnoucímu knížeti, že Risto hájí abstraktně pojatou čest muže, který přísahal, a tím vlastně podpirá vládnoucí moc (při službě vládě také padá v souboji se statkářem, který vládu odsuzoval) a že bojovníci proti knížeti — zejména Dimitrij — mají sympatie prostého lidu, přece jenom na konci dramatického náčrtu i povídky praví český příchozí, který posuzuje činy všech tří důstojníků: „Vy různé cesty bratrského přesvědčení se stejnou vůlí dobrou — kterou z vás jednou bude korunovati zkoušená tato vlast?“ Autorka tedy spor důstojníků, či „ideál“ byl skutečným ideálem, přenechává k rozsouzení budoucnosti.

Preissová, jak přiznává v uvedeném dopise Šubertovi, v Bulharsku nebyla a znalosti o dějinách této země čerpala z literatury nebo ze zpráv vojenského lékaře, který působil v Bulharsku. Opustivši půdu vlastních pozorování, z níž těžila pro Slovácké obrázky, musila se Preissová spoléhat jenom na svoji fantasií. Podlehlá — jak v náčrtu dramatu, tak v povídce — prostředkům romantických dramát (utajovaná láska Dimitrije k Jelence; služba Jany, přestrojená za hošlístku, v kantině; smrt Rista v souboji; hašiš atp.), které v té době dožívaly na scéně Národního divadla.

Preissová cítila sama, že se jí látka, kterou zvolila, rozplývá v mlze všeobecnosti, že jí k tomu, aby mohla skutečnost podat v pravdivém obraze, chybí znalost faktů a smyslu událostí, které se v té době odehrávaly v Bulharsku. Šubertovi si, jak víme, Preissová přímo posteskla, že romantičnost jí „robí asi největší potíže“.

Když vyšla sbírka prozaických obrázků *Ideály*, vytkla kritika Preissové idealisaci skutečných událostí a ocenila knížku jako myšlenkově velmi slabou práci.²² Preissová dala vcelku tomuto hodnocení za pravdu. V dopise Fr. A. Šubertovi 25. července 1889 napsala: „... Vy zajisté se mnou tušíte, že *Ideály* jsou slabší Slov. obrázků a se mnou Jste se bál kritiky.“

Ideálem skončilo průpravné období dramaticky Gabriely Preissové. Autorka tehdy ještě nerozvinula svůj pozorovací a tvárný talent v pracích pro jeviště. Podlehlá otřelým a konvenčním šablonám pseudoromantické dramatiky.

Ale už v době, kdy psala z látky, určené předtím pro drama *Ideál*, povídku *Živé sny*, poslala do Osvěty povídku *Gazdina roba*. Ta byla otištěna v 1. čísle Osvěty, v lednu roku 1889. Byl to nepochybně opět Šubert, který Preissovou vyzval, aby povídku zdramatisovala. V polovině roku 1889 začala spisovatelka na dramatisaci pracovat.²³ *Gazdinou robou* pak významně zasáhla do české dramatiky těch let a přispěla k probojování realistického proudu na scéně Národního divadla. To však je už jiná kapitola.

Poznámky

- ¹ Gabriela Preissová, *Má setkání s Thalíi*. Divadlo a hudba r. 1 (1942), str. 50.
- ² Dr. Richard Preiss, *Drobnosti ze života Gabriely Preissové*. Rukopis.
- ³ *Má setkání s Thalíi*; Divadlo a hudba r. 1 (1942), str. 50.
- ⁴ Tamtéž.
- ⁵ Dr. Richard Preiss, *Drobnosti ze života Gabriely Preissové*.
- ⁶ Gabriela Preissová, *Má setkání s Thalíi*.
- ⁷ Tamtéž.
- ⁸ Františka Kytlicová, *Z mládí Gabriely Preissové*. Světozor r. XXII, č. 12 (16. května 1922).
- ⁹ Tamtéž, str. 292.
- ¹⁰ Vzpomíná na tuto tvrdou dobu v dopise Fr. A. Šubertovi z 9. února 1896. (Dopisy G. Preissové Fr. A. Šubertovi jsou uloženy v Liter. archivu Národního musea v Praze.)
- ¹¹ Pod pseudonymem Dumontová.
- ¹² Srov. o tom Fr. Kytlicová, *Z mládí Gabriely Preissové*.
- ¹³ Srov. o tom J. Bárta, *Z Hodonína za dob G. Preissové*. Masarykovou stopou r. 3, č. 7—8.
- ¹⁴ Na toto své osvětové působení v Hodoníně vzpomíná Preissová v dopise Marii Červinkové-Riegrové z 30. listopadu 1893. (Dopisy G. Preissové M. Červinkové-Riegrové jsou uloženy v Literárním archivu Národního musea v Praze.)
- ¹⁵ Jan Neruda, *Gabriela Preissová*. Humoristické listy r. 23 (1886), č. 38.
- ¹⁶ Srov. o tom Jan Bárta, *Z Hodonína za dob Gabriely Preissové*. Masarykovou stopou r. 3 (1949), str. 63.
- ¹⁷ Matice lidu, Praha 1886.
- ¹⁸ Matice lidu, Praha 1886.
- ¹⁹ Matice lidu, Praha 1889.
- ²⁰ Trvala řadu let, jsouc výrazem pevného obapolného přátelství. Poslední doklad pochází z r. 1909.
- ²¹ O těchto událostech v Bulharsku viz v knize A. Burnov, D. Kosev, L. Christov, *Dějiny Bulharska*, SNPL Praha 1958, str. 149 n.
- ²² Srov. F. J. Vykoňkal, *Nové písemnictví*. Osvěta r. 19.
- ²³ Srov. dopis Fr. A. Šubertovi z 25. 7. 1889.

НАЧАЛО ДРАМАТУРГИЧЕСКОГО ТВОРЧЕСТВА ГАБРИЭЛЫ ПРЕЙССОВОЙ

Знаменитые пьесы *Батрачка* (Газдина роба) и *Её пасторкиня* (Её пасторкиня), действие которых происходит в словацкой области Моравии, не являются первыми драмами Габриэлы Прейссовой. В возрасте десяти лет (1872 г.) автор создала одноактную пьесу *Театр о доброй маме и злой Катюшке*. На Пасху 1873 года она написала по роману Флигар Карлен „пьесу“ *О Вигринии и Исабелле*.

В 1888 г. Прейссова познакомилась с директором Национального театра в Праге Фр. А. Шубертом, который ее попросил написать драму. Прейссова написала план пьесы *Идеал* на тему освободительной борьбы в Болгарии в 80-х гг. XIX века. Однако Шуберт остался недоволен этим наброском. В начале 1889 г. Прейссова напечатала в журнале Просвещение (Освета) рассказ *Батрачка* (Газдина роба). Шуберт подал мысль Прейссовой, чтобы она переделала этот рассказ в драму. Осенью 1889 г. Национальный театр в Праге провел инсценировку *Батрачки* (Газдина роба).

Перевел Е. Пухлякова

DIE ANFÄNGE DES DRAMATISCHEN SCHAFFENS
VON GABRIELA PREISSOVÁ

Die berühmten Theaterstücke aus dem Leben der Mährischen Slowakei *Gazdina robá* und *Její pastorkyňa* sind nicht die ersten Dramen von Gabriela Preissová. Schon als zehnjähriges Mädchen schuf sie im Jahre 1872 eine kleine Szene *Divadlo o hodné mamince a zlé Kačce* (Ein Spiel von der braven Mutter und bösen Käthchen). Zu Ostern

1873 verfaßte sie nach dem Roman von Fligare Carlen ein „Spiel“ *O Virginii a Isabelle* (Virginia und Isabella).

Im Jahre 1888 wurde Preissová mit dem Direktor des tschechischen Nationaltheaters in Prag Fr. A. Šubert bekannt, der sie zur Abfaßung eines Dramas aufforderte. Sie entwarf ein über die Befreiungskriege des bulgarischen Volkes in den achtziger Jahren des 19. Jhs. handelndes Stück *Ideál*, mit dem Šubert keineswegs zufrieden war. Zu Beginn des Jahres 1889 veröffentlichte Preissová in der Zeitschrift *Osvěta* die Erzählung *Gazdina roba*. Šubert veranlaßte sie dieses Prosastück zu dramatisieren. Noch im Herbst desselben Jahres gelangte das Stück *Gazdina roba* im Nationaltheater zur Aufführung.

A. Z.